

Abdüssamed Tûdâr'ın *Nûru'l-Envâr*'ına Göre İran'da Şâziliyye'nin İzleri

Abdulcebbar KAVAK*

Özet

Şâziliyye tarikatı XIII. asırdan itibaren Atâullah İskenderî ve Necmüddin İsfahânî gibi Şâzili şeyhlerinin eser ve gayretleri sonucu İran'da tanınmıştır. Fakat tarikatın İran'da neşri hususunda en ciddi adımın Şeyh Hâlid b. Hasan eş-Şâzili tarafından atıldığı söylenebilir. Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'nin torunu olduğu ileri sürülen Şeyh Hâlid'in, İran'da Kâkû Zekeriyya köyünü merkez edinerek başlattığı faaliyetler, Şâziliğin zamanla İran'ın Senendec ve Kirman eyaleti ile Irak'ta yayılmasının önünü açmıştır. Abdüssamed Tûdâr'ın *Nûru'l-Envâr Der Silsile-i Âl-i Athâr* adlı eseri yaklaşık beş asır Senendec bölgesinde tarikatı temsil eden Şâzili şeyhlerinden bahseden tek kaynak konumundadır. Bu makalede Şâziliyye tarikatının İran'a girişi ele alınacak ve Abdüssamed Tûdâr'ın verdiği malumat ışığında, Kâkû Zekeriyya köyündeki Şâziliyye Tekkesi'nde postnişin olan şeyhlerin hayatı ve faaliyetleri hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar kelimeler: Şâziliyye tarikatı, İran, Abdüssamed Tûdâr, *Nûru'l-Envâr Der Silsile-i Âl-i Athâr*, Şeyh Hâlid b. Hasan eş-Şâzili, Kâkû Zekeriyya Köyü.

The Traces of Shadhaliyya Order in Iran According to Abdussamed Tûdâr's Book Entitled Nur al-Anvar

Abstract

Shadhaliyya order started to be known in Iran by means of the efforts and works of Shadhali sheiks such as Atâullah Iskandari and Najmuddin Isfahani after the 13th century. However, the most serious steps toward its spread in Iran were taken by sheikh Khâlid b. Hasan al-Shadhali. The activities initiated by Sheikh Khâlid, who is claimed to be Abu'l Hasan al-Shadhali's grandson, and centered around Kâkû Zakariyya Village opened the path for the spread of Shadhali order in the provinces of Iran called Sanandaj and Kirman as well as Iraq. Abdussamed Tudar's book entitled *Nûru'l Envâr Der Silsile-i Al-i Athar* is the only work that tells about the existence of Shadhali sheiks who represented the order in Sanandaj region for five centuries. In this article, the spread of the Shadhaliyya order in Iran will be examined and the activities and lives of sheiks, who took change in Shadhali Lodge in Kâkû Zakariyya village, will be presented in the light of the information provided by Abdussamed Tûdâr.

Key Words: Shadhaliyya Order, Iran, Abdussamed Tûdâr, Sheikh Khâlid b. Hasan al-Shadhali, Kâkû Zakariyya Village.

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Ü. İslami İlimler Fakültesi (a.c.kavak@hotmail.com)

Giriş

İran'da Şii düşünceyle beraber bir irfan geleneğinin varlığı bilinmektedir. Nitekim Kazerûniyye, Kübreviyye, Sühreverdiiyye, Kâdiriyye, Zâhidiyye, Halvetiyye, Nakşbendiyye, Şâziliyye ve sonradan Şiîliği benimseyen Safeviyye, Nimetullahiyye ve Nurbahşiyye¹ ile bunlara ait bazı kollar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de İran'ın farklı bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedirler.

Safevîler'in İran'da yönetimi ele geçirmeleriyle beraber nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünnîleri baskı ve idarî tedbirlerle zorla Şiîleştirme yoluna gitmeleri,² Sünnî tarikatların faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Kökleri Erdebil'de bulunan tasavvuf mektebine dayanan Safevîler'in yürüttükleri bu Şiîleştirme siyaseti ve baskılar, Şiî idarecilerle uyumlu tasavvufî grupları bile marjinal duruma düşürmüş ve bu gruplar hiçbir zaman Sünnî bölgelerdeki tasavvufî hareketler kadar serbest hareket edememişlerdir.³

İran'da %10-15 civarında bir nüfusa sahip olduklarını tahmin ettiğimiz Sünnî azınlık, daha çok sınır bölgelerinde yaşamaktadır. Geçmişte bu bölgelerde tarikatların biraz daha rahat faaliyet yürüttükleri bilinmektedir. Ancak, yukarıda saydığımız tarikatlardan Nakşbendiyye ve Kâdiriyye gibi günümüze ulaşabilen ve faaliyetleri devam eden iki tarikat dışında diğerleri, 18. asırdan sonra varlıklarını devam ettirememişlerdir. Günümüze kadar ayakta kalabilen Nakşbendiyye ve Kâdiriyye ise daha çok İran'ın Kürdistan, Batı Azerbaycan ve Kirmaşan bölgelerinde yaşayan Şafii Kürtler arasında yaygınlaşmıştır.⁴

A. İran'da Şâziliyye ve Mensuplarından Bahseden Eserler

Şâziliyye'nin Kuzey Afrika'dan sonra Suriye ve Yemen bölgelerindeki fa-

1 Abdülbâki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik*, İstanbul: Der Yay., 2007, s. 172-174; Leonard Lewisohn, *Miras-ı Tasavvuf I-II*, trc. Mecdüddin Keyvânî, Tahran: Neşr-i Merkez, 1384, I, 594. Bu saydığımız tarikatlara Cürriyye-Haseniyye ve Bektaşîliği de ekleyenler bulunmaktadır. Bk. Süleyman Uludağ, "Şiîlikte Tasavvuf", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu (Özet)*, İstanbul: İlmî Neşriyat, 1994, s. 210.

2 Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, III, 24-25; Şeta, *Tasavvuf inde'l-Furs*, s. 39-40; Tufan Gündüz, "Safevîler", *DİA*, XXXV, 456. Şah İsmail (ö. 930/1524)'in Şiîliği reddeden annesini bile öldürmesi bu işin vahametini ve Sünnîlere uygulanan baskı ve zulmü ortaya koyan çok somut bir örnektir. Bk. Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa: Sır Yay., 2008, s. 170.

3 Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, III, 36-37; Algar, "İran, Kültür ve Medeniyet", s. 412.

4 Algar, "İran, Kültür ve Medeniyet", s. 412-413.

aliyetleri ile Batı dünyasında bu tarîkate mensup şahsiyetler hakkında çok sayıda eser bulunmaktadır.⁵ Fakat aynı durumun İnan için söz konusu olduğu söylenemez. Şâziliyye'nin kolları ve meşâyihinden bahseden kaynaklarda, yaklaşık beş asır İnan'ın Senendec bölgesindeki Kâkû Zekerîyya köyünde bulunan tekkeyi merkez edinerek Şâzililiği yayan Şeyh Hâlid eş-Şâzilî ve torunlarından bahsedilmemesi oldukça dikkat çekici bir husustur.

İnan'da Şâziliyye'yi yayan ve sâdât-ı Kâkû Zekerîyya adıyla bilinen bu aile hakkında bilgi içeren ilk eser, Şeyh Nimetullah-ı Velî eş-Şâzilî el-Kirmânî (ö. 827/1423)'nin oğlu Şeyh Muhammed Sâdık eş-Şâzilî tarafından kaleme alınmıştır. Günümüze ulaşamayan bu eser, *Kâmûsu'l-Ensâb Der Beyân-ı Neseb-i Hânedanhâ-i Sâdât-ı Kurdistan* adını taşımaktadır. Bu aile hakkında yazılan ve günümüze ulaşabilen tek çalışma, İnan'lı Şâziliyye şeyhlerinden Abdüssamed Tûdâr'ın telif ettiği *Nûru'l-Envâr Der Silsile-i Âl-i Athâr* adlı Farsça eseridir. Kâkû Zekerîyya şeyhlerinden Şihabüddin eş-Şâzilî'nin (ö. 1072/1661) müridi olan Abdüssamed Tûdâr, bu eserini 10 Muharrem 1099/16 Kasım 1687 tarihinde yazdığını ifade eder.⁶ Bunun dışında yazılan eserler bir elin parmaklarını geçmediği gibi hemen hepsi *Nûru'l-Envâr*'ı kaynak göstermişlerdir. Bunlardan Abdülkerim Müderris'in Arapça olarak kaleme aldığı *'Ulemâunâ fî hidmeti'l-'ilmi ve'd-dîn* adlı eseri ile yine Müderris'in Kürtçe olarak telif ettiği *Binemâleyê Zanyârân* adlı eseri,⁷ Baba Merdoh Rûhânî'nin Farsça olarak kaleme aldığı *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd* isimli eseri ile Abdülmecid es-Selefî, Tahsin İbrahim ed-Duskî'ye ait *İkdu'l-Cumân fî terâcimi'l-'ulemâi ve'l-udebâi'l-Kurd ve'l-mensûbine ilâ muduni ve kurâ'l-Kurdistan* adlı eser en yaygın olanlardır. Bu eserlerde Kâkû Zekerîyya köyünde postnişin olmuş çok sayıda Şâziliyye şeyhinden bahsedilmektedir.

1. Abdüssamed Tûdâr ve Nûru'l-Envâr Der Silsile-i Âl-i Athâr Adlı Eseri

Abdüssamed Tûdâr'ın asıl adı, Abdüssamed b. Şeyh Sâlih b. Seyyid Murad b. Şeyh Muhammed'dir. Murâdî nispetiyle tanınmıştır.⁸ Doğum yerinin

5 Şâzeli tarikatı ve şeyhleri hakkında yazılan eserler için bk. Mustafa Kara, "Şâziliyye Literatürü Üzerine Bir Deneme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 4, 1992, s. 19-28.

6 Abdüssamed Tûdâr, *Nûru'l-Envâr Der Silsile-i Âl-i Athâr*, Tahran: İntişârâtü Hüseyinî Neseb, 1369, s. 7.

7 Bu eser günümüzde Kuzey Irak'ta konuşulan dilde yâni Kürtçenin Soranice lehçesinde kaleme alınmıştır.

8 Tûdâr, *Nûru'l-Envâr*, s. 5; Baba Merdoh Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, Tahran: İntişârât-ı

Tûdâr köyü olduğu bilinmekle beraber doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi verilmemektedir. Baba Merdoh Rûhânî, Abdüssamed Tûdâr on iki yaşında iken 1046/1636 tarihinde Kızılbaş ordusunun ailesinin yaşadığı Tûdâr köyüne saldırarak birçok köylüyle birlikte babası Şeyh Sâlih'i ve kardeşi Abdülmecid'i şehit ettiklerini ve Abdüssamed Tûdâr'ın ağır yaralı olarak Kâkû Zekeriyya köyüne giderek Şeyh Şihâbüddin'in tekkesine sığındığını haber vermektedir.⁹ Kızılbaşların Tûdâr köyüne saldırdığı 1046/1636'da, Abdüssamed Tûdâr'ın 12 yaşında olduğu bilgisi doğru ise bu durumda 1034/1624'te doğmuş olmalıdır. Fakat Abdüssamed Tûdâr *Nûru'l-envâr* adlı eserini 1099/1687'da 63 yaşında iken yazdığını ifade eder ki bu durumda doğum tarihinin 1036/1626 olduğu ortaya çıkmaktadır. Müellifin, kendisi hakkında verdiği bilgilerin doğruluk açısından daha güvenilir olduğu hususu göz önüne alındığında, Abdüssamed Tûdâr'ın 1036/1626'da doğduğunu söyleyebiliriz.

Abdüssamed Tûdâr, Şeyh Şihâbüddin'in tekkesine sığındıktan sonra orada medrese eğitimine başlamış ve ilim icâzeti ile tahsilini taçlandırmıştır. Medrese tahsilinin ardından Kâkû Zekeriyya köyündeki Şâziliyye Tekkesinde tasavvufî eğitim almaya başlayan Tûdâr, Şeyh Şihâbüddin'in gözde talebeleri arasına girmiş ve hayatının büyük bir bölümünde şeyhine hizmet etmiştir. Şeyhiyle hacca giden ve 22 yıl Medine-i Münevvere'de ona hizmet eden Tûdâr, yine şeyhiyle beraber İran'a dönmüş ve on yıl kadar Kâkû Zekeriyya köyünde ilim ve irşadla uğraştıktan sonra daha önce Kızılbaşlar tarafından harabeye çevrilen Tûdâr köyünü yeniden inşa ederek oraya yerleşmiştir.¹⁰ Abdüssamed Tûdâr'ın eserlerinden sadece *Nûru'l-envâr* adlı Farsça kitabı günümüze ulaşabilmiştir. Abdüssamed Tûdâr'ın ne zaman vefat ettiği bilinmemekle beraber onun hicri XII. asrın ilk yıllarında hayatta olduğu ifade edilmektedir.¹¹

Şâziliyye'nin İran'a girişi ve bu tarîkatın neşrini gerçekleştiren mutasavvıflar hakkında verdiği bilgiler açısından Abdüssamed Tûdâr'ın *Nûru'l-Envâr Der Silsile-i Âl-i Athâr* adlı eseri, alanındaki tek kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Eser giriş, on altı bölüm ve hatime kısmından oluşmaktadır.

Eserde verilen bilgilerin bir kısmının ilk dönem Şâziliyye kaynaklarıncı

Surûş, 1382, I, 213.

9 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhir-i Kurd*, I, 213.

10 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhir-i Kurd*, I, 213.

11 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhir-i Kurd*, I, 213.

doğrulanmaması ve özellikle mutasavvıfların bazılarının doğum ve ölüm tarihlerinin belirtilmemiş olması eserin zayıf yanını oluşturmaktadır. Bununla beraber bahsettiği Kâkû Zekeriyya köyü ve Şâziliyye Tekkesi'nin varlığı ve orada ilmi ve tasavvufi eğitim görmüş onlarca şahsiyetin Osmanlı topraklarında farklı bölgelerde görev yapmış olmaları, eseri önemli kılan güçlü yanındır.

Abdussamed Tûdâr daha önce de geçtiği üzere bu eserini 10 Muharrem 1099/16 Kasım 1687'de yazdığını ifade etmektedir. Rûhânî, *Târih-i Meşâhir-i Kurd* adlı üç ciltlik eserini hazırlarken *Nûru'l-envâr*'ın yazma nüshasının henüz matbu hale getirilmediğini ifade etmektedir.¹² Bu eser 1369/1991 tarihinde Senendec'de İntişârât-ı Hüseyinî Neseb tarafından dört bin adet basılmıştır. Bilahare Tahran'da matbu nüshanın ofset baskısı yapılmıştır. Ayrıca Baba Merdoh Rûhânî, *Nûru'l-envâr* adlı eserin muhtasar olarak Kürtçe'ye çevrildiği ve 50 sayfa halinde Bağdat'ta basıldığından bahsetmektedir.¹³ Fakat ne zaman ve hangi matbaada basıldığı hakkında bilgi vermemektedir.

B. Şâziliyye'nin İran'a Girişi

Şâziliyye, Afrika başta olmak üzere Asya, Avrupa ve Amerika'ya kadar yayılma imkânı bulmuş bir tarikattır. Tarikatın Anadolu'daki faaliyetlerinde bazı Osmanlı sultanları tarafından desteklendiği bilinmektedir.¹⁴ Şam ve Filistin bölgelerinde etkili olan Şâziliyye'nin, Yemen'de de yaygın olduğu ifade edilmektedir.¹⁵

Şâziliyye'nin Kuzey Afrika'dan Asya kıtasına intikalinde XIII. asırda meydana gelen Moğol istilasıyla çok sayıda Müslüman'ın yurtlarını terk ederek Mısır'a yerleşmelerinin ve orada Şâziliyye tarikatıyla tanışmalarının etkili olduğu söylenir.¹⁶ Tarikat'ın İran'da tanınıp yayılması hususunda üç kişinin adı öne çıkmaktadır. Bunlar Atâullah İskenderî ve Necmüddin

12 Rûhânî, *Târih-i Meşâhir-i Kurd*, I, 213.

13 Rûhânî, *Târih-i Meşâhir-i Kurd*, I, 213.

14 Butrus Ebu Manneh, "Sultan Abdülhamit II ve Şeyh Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî", trc. İrfan Gündüz, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 7-8-9-10, 1995, s. 390; el-Medenî, *Şâzeliyye Tarikatı'nın Esasları*, s. 7; Mustafa Özdamar, *Dersââdet Dergâhları*, İstanbul: Kırkandil Yay., 2007, s. 292-293; Özel, "Şâzeliyye", s. 387; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2011, I, 297.

15 Wilferd Madelung, "Zeydilik ve Tasavvuf", trc. Salih Çift, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 9, 2000, s. 789-790.

16 Güven, *Ebu'l-Hasan Şâzili ve Şâziliyye*, s. 297.

İsfahânî ile Abdüssamed Tûdâr'ın Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'nin torunu olduğunu ileri sürdüğü Hâlid b. Hasan eş-Şâzili'dir.¹⁷

Atâullah İskenderî'nin daha çok Mısır'da etkili olduğu ve orada vefat ettiği bilinmektedir. Onun İran'da tarikatın tanınmasına katkısı bizzat orada bulunması ya da gönderdiği halifeleriyle değil yazdığı bir münâcâtı vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Hüseyin b. Ali'ye izafe edilen *Mefâtihu'l-cinân* isimli duâ kitabının 700/1300'den sonra kaleme alındığı ifade edilen yazma nüshalarının sonuna Atâullah İskenderî'ye ait bir münâcât eklenmiş ve Şîî âlimlerin bilgisi dâhilinde İran'da okunmaya başlanmıştır.¹⁸ Ehl-i sünnet düşüncesine sıkı sıkıya bağlı Şâziliyye'nin önde gelen şeyhlerinden olduğu bilinen Atâullah İskenderî'nin İran'da yaygın olarak okunan bir duâ kitabının sonuna eklenen münâcâtı, dolaylı da olsa hem İskenderî'nin hem de mensup olduğu Şâziliyye'nin İran'da tanınması yolunda katkı sağlayan bir gelişme olarak kabul edilebilir.

Şâziliyye'nin İran'da tanınıp yayılmasında etkili olduğu düşünülen ikinci şahsiyet Necmüddin İsfahânî'dir. Aslen İran'lı olan İsfahânî, zamanın kutbunu aramak üzere geldiği Mısır'da Ebu'l-Abbas el-Mürsî'ye intisap etmiş ve şeyhinin vefatına kadar Mısır'dan ayrılmamıştır. el-Mürsî'nin vefatının ardından Mekke'ye yerleşen İsfahânî, Mekke'de ikamet ederken 721/1321 tarihinde vefat etmiş ve Fadl b. İyâz'ın kabrine yakın bir yere defnedilmiştir.¹⁹ İsfahânî'nin tarikatın İran'da yayılmasına katkısı ise Horasan bölgesinden gelen hacılar vasıtasıyla olmuştur. Horasanlılar tarafından *Şeyhü'l-Harem* olarak isimlendirilen İsfahânî'ye²⁰ intisap eden ve sohbetlerine katılan Horasanlılar, Şâziliyye'yi Horasan bölgesine taşımışlardır.²¹ Ne var ki, Horasanlı Şâziliyye mensuplarının, İran'a döndükten sonra tarikatın neşri için nasıl bir yol izledikleri ve Horasan'da bir Şâziliyye tekkesinin kurulup kurulmadığı hususunda ise bilgimiz bulunmamaktadır. Kesin olarak bilinen tek şey XIV. asrın ilk çeyreğinde Horasan bölgesinden Mekke'de Necmüddin İsfahânî'nin hizmetinde bulunmuş Şâziliyye mensuplarının yaşadıklarıdır.

17 Tûdâr, *Nûru'l-Envâr* s. 51; Güven, *Ebu'l-Hasan Şâzili ve Şâziliyye*, s. 298-300.

18 Güven, *Ebu'l-Hasan Şâzili ve Şâziliyye*, s. 300.

19 Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, trc. ve şerh. Lâmi'i Çelebi, haz. Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, İstanbul: Marifet Yay., 1993, s. 649.

20 Câmî, *Nefehâtü'l-üns*, s. 650.

21 Güven, *Ebu'l-Hasan Şâzili ve Şâziliyye*, s. 299.

Diğer taraftan İnan'ın Kirman ve Hindistan'ın Dekken bölgelerinde etkin olan Nimetullahiye tarikatının kurucusu Şah Nimetullah-ı Velî (ö. 834/1431)'nin, Necmüddin İsfahânî'nin halifelerinden "Kutb-ı Mekke" lakaplı Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî (ö. 768/1367)'den hilâfet aldığı belirtilmekle beraber,²² onun İnan'da Şâziliyye tarikatını neşrettiğinden bahsedilmemektedir.

İnan'da Şâziliyye şeyhi olarak faaliyetleri hakkında nispeten daha detaylı bilgi edinebildiğimiz dönem, Şeyh Halid b. Hasan eş-Şâzili'nin, İnan'ın Senendec bölgesine gelişyle başlayan dönemdir. Bu dönem'de Şâziliyye, Senendec ve çevresinde yayılmış, sonraki dönemlerde ise İnan'ın Kirman eyaletine bilahare Irak'a intikal etmiştir. Fakat çok ilginçtir ki İnan'da yaşamış Şâziliyye mensubu iki mutasavvıfın telif ettikleri *Kâmûsu'l-ensâb* ve *Nûru'l-envâr* adlı eserlerde verdikleri bilgiler dışında, Şâziliyye tarikatı ve şeyhleri hakkında yazılan eserlerin hiç birinde Şeyh Hâlid'in adı bulunmadığı gibi onun İnan'ın Senendec bölgesinde XIV. asrın başında kurduğunu tahmin ettiğimiz tekkeden²³ de bahsedilmez.

Burada iki hususun aydınlatılması önem arz etmektedir. Birincisi İnan'a Şâzililiği getiren Şeyh Hâlid'in gerçekte Ebu'l-Hasan Ali eş-Şâzili'nin torunu olup olmadığı, ikincisi ise İnan'ın Senendec bölgesinde yaklaşık beş asır irşad faaliyetlerinin devam etmesine ve bazı tarikat mensuplarının Mekke, Bağdat, Şehrezûr, Mısır, Suriye, Diyarbakır ve Dağıstan gibi bölgelerde ilim tedrisi veya irşadla görevli olarak bulunmalarına rağmen, niçin İnan Şâzililiğinden hiç bahsedilmediği hususudur?

Birinci hususun aydınlatılabilmesi Ebu'l-Hasan Ali eş-Şâzili'nin ailesi ve çocukları hakkındaki bilgilere bağlıdır. Ne var ki bu hususta elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Atâullah İskenderî'nin *Letâifu'l-minen* adlı eseri ile İbnü's-Sebbâğ'ın *Dürretü'l-esrâr ve tuhfetü'l-ebâr* adlı eserinde yer alan bilgilere göre Ebu'l-Hasan eş-Şâzili Mısır'a geldikten sonra evlenmiş ve bu evlilikten Şihabüddin Ahmed, Ebû Abdillah Muhammed Şerefüddin ve Ebu'l-Hasan Ali adlarında üç erkek çocuk ile Zeynep ve Arîfetülhayr

22 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I, 143; Lewisohn, *Mîras-ı Tasavvuf*, I, 472.

23 İnan'da kurulan tekkelerden bahseden eserler ile kuzeybatı İnan'da yaşayan sünnî Kürtler arasında yaygın olan tarikatlardan bahseden eserlerde Kâkû Zekeriyya Şâzili Tekkesi'nin yer almadığı görülür. Bk. Muhsin Keyânî, *Târih-i Hânekâh Der İnan*, Tahran: İntişârât-ı Tuhûri, 1369; Muvahhid, *Seyri Der Tasavvuf-i Azerbaycan*, Tahran 1390; Muhammed Rauf Tavakkulî, *Târih-i Tasavvuf der Kurdistân*, Tahran: İntişârât-ı Tevekkulî, 1381; Leonard Lewisohn, *Mîras-ı Tasavvuf*, trc. Mecdüddin Keyvânî, I-II, Tahran: Neşr-i Merkez, 1384.

isimlerinde iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir.²⁴

Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'nin oğullarından Şihabüddin Ahmed'den bahsedilmemekten, Ebû Abdullah Muhammed Şerefüddin'in Mısır'ın Demenhur bölgesine yerleştiği, Ebu'l-Hasan Ali'nin ise genç yaşta içki müptelası olduğundan düzelmesi için İskenderiye'den Mağrib'e gönderildiği ifade edilmektedir.²⁵ Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'nin 49-50 yaşlarında iken evlendiği²⁶ ve 656/1258 tarihinde 63 yaşında iken vefat ettiğinden bahsedilmektedir.²⁷ Bu durumda vefat ettiğinde en büyük çocuğunun 13 veya 14 yaşlarında olması gerekir. Ayrıca Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'nin, kızlarını bazı mürîd ve halifeleriyle evlendirdiğinden bahsedilir ki²⁸ bu durum da, ya onun yukarıda belirtilen tarihten daha önce evlenmiş olması veya kızlarını Araplardaki yaygın uygulamaya göre bülûğa erer ermez küçük yaşta evlendirmiş olması ihtimalleri gündeme gelir.

Abdüssamed Tûdâr, Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'nin Hasan adında bir oğlundan ve bu oğlundan olan Şeyh Taha, Şeyh Abdurrahman ve Şeyh Halid isimlerinde torunlarından bahseder.²⁹ Ebu'l-Hasan eş-Şâzili ve Şâziliyye tarikatı hakkında kaleme alınan ilk dönem kaynaklarda ailesi ve çocukları ile ilgili sınırlı malumatın bulunması ve Tûdâr'ın bahsettiği isimlere o eserlerde yer verilmemesi bizi bu konuda daha temkinli olmaya sevk etmektedir. Tûdâr'ın verdiği bilgiler sadece yukarıdakilerle sınırlı değildir. Onun, Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'nin oğlu olduğunu ileri sürdüğü Şeyh Hasan'a, Mısır'da İbn Dakîku'l-Îd dendiğini ifade etmesi³⁰ ise zihinde ciddi bir soru işareti bırakmaktadır. Zira Mısır'da Şeyhülislam payesiyle tanınan İbn Dakîku'l-Îd'in Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'nin sohbetlerine katıldığı ve ona intisap ettiği³¹ bilinmekle beraber onun eş-Şâzili'nin oğlu olduğundan hiç bahsedilmemektedir. Ayrıca Takiyüddin Muhammed b. Ali el-Kuşeyrî ola-

24 Ali İbnü's-Sabbâğ, *Dürretü'l-esrâr ve tuhfetü'l-eberrâr*, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye Li't-Turâs, 2001, s. 33-34; Mahmud, *Kadiyyatu't-tasavvuf*, s. 39; Abdülhakim Abdülğani Kâsim, *el-Mezâhibu's-süfiyye ve medârisuhâ*, Kahire: Mektebetu Medbûli, 1999, s. 174; Atâullah İskenderî, *Letâifu'l-minen*, tahk. Abdulhalim Mahmud, Kahire: Dâru'l-maârif, 2006, s. 79.

25 İbnü's-Sabbâğ, *Dürretü'l-esrâr*, s. 39.

26 Güven, *age*, s. 100.

27 el-Medenî, *el-Envâru'l-kudsiyye*, s. 86; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I, 294.

28 İbnü's-Sabbâğ, *Dürretü'l-esrâr*, s. 40; en-Neccâr, *et-Turuku's-süfiyye*, s. 129.

29 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 50.

30 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 50.

31 Mahmud, *Kadiyyatu't-tasavvuf*, s. 41.

rak kaynaklarda yer alan İbn Dakîku'l-Îd için Hasan isminin de kullanılmadığını görüyoruz.³² 725/1324'te Mısır'ı ziyaret eden İbn Battûta, Mısır kadılarıyla ilgili bir hadise anlatırken Takiyüddin İbn Dakîku'l-Îd'in Kadılar protokolinde Şafîî kadısı olarak en başta yer aldığından bahseder. Mısır'da Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'ye ve onun bazı torun ve halifelerine değindiği halde İbn Dakîk'in ne Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'ye ne de Şâziliyye tarikatına mensubiyetinden söz etmez.³³

Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'nin çocukları ve torunları hakkında elimizde yeterli bilginin bulunmadığı ve Tûdâr'ın Şeyh Hasan'la ilgili aktardığı bilgilerdeki çelişkilerin bazı hususları karanlıkta bıraktığı doğrudur. Bununla beraber, İran'ın Senendec bölgesinde Şeyh Hâlid ve sonradan Kâkû Zeke-riyya adını alan Hâlidiyye köyünün varlığı ve bu köyde bir Şâziliyye tekkesinin asırlarca hizmet verdiği hususu, şüpheye mahal bırakmayacak kadar kesindir. Yine bu tekkede tasavvufî eğitim görmüş çok sayıda Şâziliyye mensubunun, Senendec bölgesinin dışında Irak'ın Şehrezor, Bağdat ve Musul bölgelerinden Diyarbakır'a, Hicaz ve Mısır bölgelerinden İran'ın Taliş ve Kafkasya'nın Dağistan bölgelerine kadar irşad için gönderildiklerinden bahsedilmektedir.³⁴ Bütün bunlar, Şeyh Hâlid'in, İran'ın kuzeybatısında temelini attığı ve Şâziliyye adına yürüttüğü tasavvufî faaliyetlerin, XVIII. asrın sonlarına kadar varlığını devam ettirdiğini göstermektedir.

1. Şâziliyye'nin İran'ın Senendec Bölgesinde Yayılması

Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'den bahseden eserler onun hac için çıktığı yolculukta Mısır'dayken rahatsızlandığı ve vefat ettiği hususunda ittifak halin-

32 625/1228 yılında Yenba şehrinde doğan İbn Dakîku'l-Îd'in tam adı Muhammed b. Ali b. Vehb olup Ebu'l-feth künyesi ve Takiyüddin lakabıyla meşhur olmuştur. Mısır'da Maliki ve Şafîî mezheplerinde söz sahibi bir âlim ve mutasavvif olarak bilinmektedir. Hadis ilmi başta olmak üzere birçok ilim dalında kendini yetiştirmiş bir şahsiyettir. Mısır'da Şafîî başkadısı olarak görev yapmıştır. 702/1302 yılında Kahire'de vefat etmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi es-Sübki, *Tabakâtü's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*, tahk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî-Abdulfettah Muhammed el-Huluv, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyya, 1918, IX, 209-211; Takiyüddin İbn Kâdi Şehbe ed-Dimaşki, *Tabakâtü's-Şafiiyye*, Deken 1979, II, 299-300; Ahmet Özel, "İbn Dakîku'l-Îd", *DİA*, XIX, s. 407-408.

33 Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, trc. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2010, I, 25-72

34 Abdülkerim Müderris, *Ulemâunâ fi hidmeti'l-İlmi ve'd-dîn*, Bağdat: Dâru'l-hurriyye, 1983, s. 237-238.

dedirler.³⁵ Fakat onun vefatından sonra yerine kimi bıraktığı hususunda farklı iki görüş bulunmaktadır. İlk dönem eserlerin büyük çoğunluğunda vefatından kısa bir süre önce yerine halifelerinden Ebu'l-Abbas el-Mursî'yi halife tayin ettiği bilgisi yer alırken,³⁶ Abdüssamed Tûdâr Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî'nin yerine oğlu Hasan eş-Şâzilî'nin posta oturduğunu fakat irşaddan çok ilim ve tedrisatla uğraştığını ifade eder.³⁷

Mısır'da Şâziliyye şeyhleri dendiğinde isminden ilk bahsedilen el-Mursî ve onun halifesi Atâullah İskenderî'dir. Mısır'da yaygın olan Şâziliyye tarikat silsilelerinde Şeyh Hasan adının bulunmaması birkaç ihtimali akla getirmektedir. Bunlardan birincisi Ebu'l-Hasan Ali eş-Şâzilî vefat ettiğinde kaynakların büyük çoğunluğunda yer aldığı üzere Ebu'l-Abbas el-Mursî'nin onun yerine irşad postuna oturduğudur. İkinci ihtimal Ebu'l-Hasan Ali eş-Şâzilî'nin hayatta iken çocuklarına irşad izni vermemesidir. Üçüncü bir ihtimal ise çocuklarının küçük yaşta olması nedeniyle bu görevin onlara tevdi edilmediği yahut bizzat kendilerinin irşad görevinden imtina etmiş olmalarıdır. Abdüssamed Tûdâr'ın, Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî'nin vefatından sonra yerine oğlu Hasan'ın oturduğu fakat daha çok ilim ve tedrisatla meşgul olduğu şeklinde yukarıda verdiği bilgi, haddizatında o dönem irşad görevini layıkıyla yerine getiren başka bir şahsiyetin varlığına da zımnen işaret etmektedir. Bu durum Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî'nin vefatından sonra Ebu'l-Abbas el-Mursî'nin Şâziliyye şeyhi olarak irşad görevini üstlendiği görüşünü desteklemektedir.

Abdüssamed Tûdâr, Şeyh Hasan'ın vefatından sonra oğullarından Şeyh Tâhâ'nın Mısır'da kaldığını diğeri iki oğlundan Şeyh Abdurrahman'ın Suriye'ye, Şeyh Hâlid'in ise daha doğuya yönelerek İran'ın kuzeybatısında bulunan Senendec bölgesine yerleştiğini belirtir.³⁸

Şeyh Hâlid'in, babasının yönlendirmesiyle mi yoksa babalarının vefatından sonra üç kardeşin kendi aralarında verdikleri karar sonucu mu İran tarafına yöneldiği hususunda bilgimiz bulunmamaktadır. Fakat Şeyh Hâlid'in, Sünnîlerle Şiîler arasında bir tampon bölge konumunda

35 Abdüssamed Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 50; el-Medenî, *el-Envârü'l-kudsîyye*, s. 86-87; Ğarib, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî*, s. 30; *Evrâdu't-tarikati's-Şâziliyye*, s. 11; en-Neccâr, *et-Turuku's-sûfiyye*, s. 129.

36 Ğarib, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî*, s. 31; Cevdet Muhammed Ebu'l-Yezid el-Mehdî, *Bihâru velâyeti'l-Muhammediyye fi menâkibi a'lâmu's-sûfiyye*, Kahire: Dârü Ğarib, 1998, s. 534; Özel, "Şâzeliyye", s. 386.

37 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 50.

38 Tûdâr, *age*, s. 50.

olan Senendec'e yerleşmesinin, tesadüfi olmadığını düşünüyoruz. Daha çok Sünnî Kürtlerin yaşadığı bu bölgede nesebi Hz. Hasan yoluyla Hz. Peygamber'e dayanan bir ehlibeyt mensubunun Şafiî ve Eşarî Kürtler ile Caferî ve Şiî İranlılar arasında bir köprü vazifesi gördüğü söylenebilir.

Tûdâr'ın verdiği bilgilerden yola çıkarak, Şeyh Hâlid'in Milâdî XIV. asrın başlarında, İran'a gelerek Senendec'e yerleştiğini tahmin ediyoruz. Şeyh Hâlid'in Mısır'da başlayan yolculuğu İran'ın Senendec şehrine bağlı Merivan nahiyesinde son bulmuştur.³⁹ Beş yıl kadar Merivan nahiyesinde ikamet eden ve bu süre zarfında halkın teveccüh ve saygısına mazhar olan Şeyh Hâlid'in faaliyetleri, bölgenin hâkimi Mîrza Muhammed el-Hemedanî'nin de dikkatini çekmiştir. Hemedanî, Merivan halkının ilim ve maneviyatından dolayı saygı gösterdikleri Şeyh Hâlid'i yanına çağırılmış ve hasta olan oğlu için duâ etmesini istemiştir. Hemedanî, oğlunun sağlığına kavuşması üzerine Hezarkûre köyünü satın alarak Şeyh Hâlid'e bağışlamıştır. Şeyh Hâlid, Hemedanî'nin kendisine bağışladığı Hezarkûre köyünün adını Hâlidîyye köyü olarak değiştirmiş ve Merivan'dan ayrılarak bu yeni ikamet yerine yerleşmiştir. Şeyh Hâlid'in kendi adına nispetle Hâlidîyye olarak adlandırıldığı bu köy, onun torunlarından Şeyh Zekerîyya'nın postnişinliği zamanında şahit olunan kerametlerinden dolayı Kâkû Zekerîyya köyü olarak adlandırılmıştır.⁴⁰

Şeyh Hâlid eş-Şâzîlî'nin Senendec'e bağlı Hâlidîyye/Kâkû Zekerîyya köyünde başlattığı irşad faaliyetleri, bir süre sonra bu köyü Şâziliyye tarikatının İran'daki merkezi haline getirirken, diğer taraftan tarikatın Kuzeybatı İran'da yayılması için de uygun zemin hazırlanmıştır. Şâziliyye şeyhlerinin ehlibeyt mensubu olmaları sebebiyle Senendec halkının nezdinde edindikleri saygı ve itibarın yanında, yerel yöneticilerle kurdukları iyi münasebetler de tarikatın neşrinde etkili olmuştur. Bu meyanda Şeyh Hâlid'e Hezarkûre köyünü bağışlayan Mîrza Muhammed el-Hemedanî'nin Şâziliyye tarikatının Senendec ve çevresinde yayılmasında büyük yardım ve desteğinin olduğu söylenebilir.

Şeyh Hâlid'in ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir. Fakat onun vefatından sonra yerine postnişin olan oğlu Şeyh Süleyman eş-Şâzîlî, Senendec bölgesinde irşad faaliyetlerini yürütmüştür. Muttakî ve zâhid kişiliğinden dolayı Şeyh Süleyman ez-Zâhid olarak da adlandırılan bu zat, Budak adın-

39 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 51; Müderrîs, *Ulemâunâ*, s. 188.

40 Tûdâr, *age*, s. 56.

da bir kişi tarafından şehit edilmiştir.⁴¹ Şeyh Süleyman'dan sonra yerine Abdurrahman el-Ehdel posta oturmuştur. Şâzilî şeyhleri içinde zâhirî ve batınî ilimlerdeki kabiliyeti ve kerametleriyle tanınan el-Ehdel'in irşad faaliyetleriyle Kuzeypatı İnan şehirlerinde yaşayan bazı Hıristiyan ve Yahudilerin Müslüman olduğundan bahsedilir.⁴²

Şâziliyye tarikatının geniş bir alana yayılmasında katkısı olan etkin şahsiyetlerden biri de 14. asırda yaşamış olan Şeyh Zekeriyya eş-Şâzilî'dir (ö. 775/1373). Mısır, Medine-i Münevvere, Buhara, Bağdat ve Belh şehirlerini gezen Şeyh Zekeriyya, buralarda hem ilim tahsilinde bulunmuş, hem de aileden gelen Şâziliyye geleneğinin yanı sıra Nakşbendiyye ve Kâdiriyye tarikatlarından da icâzet almıştır. Belh kralının kızıyla evli olan Şeyh Zekeriyya'nın Kâkû Zekeriyya köyünde yürüttüğü irşad faaliyetlerinin, çocukları ve halifeleri yoluyla geniş bir coğrafyaya yayıldığı söylenebilir. On iki çocuğu da ilim ve irşadla uğraşan Şeyh Zekeriyya'nın çocuklarından Şeyh Baba Ali ve Pîr Muhammed Kâkû Zekeriyya köyündeki tekkede irşad faaliyetlerini yürütürken, Şeyh Hasan ve Şeyh Yûsuf Sorgevel köyünde, Pîr Yûnus Hencîran köyünde, Emîr Tahîr Kelan Köyü'nde, Baba Şeyh eş-Şâzilî Bisârân Köyü'nde, Pîr Tevekkül Gârân köyünde, Şeyh Attâr Venîne köyünde, Şeyh Muhammed Emin Nizel bölgesinde ve Şeyh Nimetullah İslam dünyasında Hicaz, Mısır, Bağdat ve Hind bölgelerini gezdikten sonra doğum yeri olan Kirman'da Şâziliyye tarikatını yaymışlardır. Bunların dışında halifelerinden Şeyh Abdülhâlık eş-Şehrezorî, Şeyh Abdülğaffar el-Merdohî, Şeyh Abdal es-Samedî, Molla Mahmud el-Merağî, Pîr İbrahim el-Avrâmî, Molla Ya'kûb Can İnan-Irak sınırının her iki tarafında bulunan Havraman bölgesi ile Şehrezûr'da tarikatın neşrinde rol oynamışlardır.⁴³

Kâkû Zekeriyya şeyhleri içerisinde en çok talebe ve halife yetiştiren kişinin Şeyh Şihabüddin eş-Şâzilî olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü onun İnan'ın Taliş ve Savuçbulak/ Mahabat bölgelerinden Irak'ın Musul, Hane-kin, Cuvanrûd ve Karadağ bölgelerine, Mısır'dan Dağıstan'a ve Hicazdan Diyarbakır'a kadar çok geniş bir alandan talebe ve halifeleri bulunuyordu. Molla Abdurrahman el-Bânî, Şeyh Muhammed Şîrzâd, Seyyid Fethullah Mavsîlî, Şeyh Kerîm Berzencî, Seyyid Abdüssamed et-Tûdâr, Şeyh Abdur-

41 Tûdâr, *age*, s. 53.

42 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 264-265.

43 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 213-214; ed-Dûskî, *İkdul-cumân*, II, 84.

rahman Merdohî, Şeyh Hasan Ebu'l-Meâlî, Şeyh Ebû Yûsuf Ata el-Mısırî, Şeyh Muhammed ed-Dîvânî, Seyyid Heybetullah et-Tâlîşî, Şeyh Muhammed el-Hânekînî, Şeyh Muhammed el-Cuvanrûdî, Seyyid Selah el-Hemâtî, Şeyh Abdurrahim Hafız ed-Diyarбекrî bu halifelerinden sadece bir kaçıdır.⁴⁴ Gönderilen çok sayıda halifeye rağmen 17. asırda yukarıda adı geçen bölgelerde Şâziliyye tarikatının çok ciddi bir varlık gösteremediğini de belirtmek gerekir.

Şeyh Şihabüddin ilim ve irşadla uğraştığı Senendec bölgesinde Safevilerden çok eziyetler görmüştür. Safevî ordusunun Kâkû Zekerîyya köyünü yıkıp yağmaladıkları dönemde bile Şeyh Şihabüddin, ilmî ve tasavvufî faaliyetlerini ara vermeden devam ettirmiştir.⁴⁵

Kâkû Zekerîyya köyündeki Şâziliyye Tekkesi'nde irşad faaliyetleri, XVIII. asra kadar devam etmiştir. Bu arada Irak'ın Şehrezor bölgesinde Kâdiriyye tarikatını yaymaya başlayan Berzencî ailesine mensup şeyhler, bir süre sonra İran'ın Senendec ve Bâne şehirlerinin de bulunduğu bölgelerde etkinliklerini arttırmaya başlamışlardır. Bu aileden Şeyh Ma'rûf el-Berzencî ve akrabalarının, açtıkları çok sayıda tekke ile Irak'tan sonra İran'da Sünnî Kürtlerin yaşadığı Kuzey batı şehirlerinde etkili olmaya başlamaları, Şâziliyye tarikatını zayıflatmıştır. Öte yandan XIX. asrın ilk çeyreğinde, Süleymaniye'de Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Nakşbendiyye tarikatını yaymaya başlamıştır. Mevlânâ Hâlid, halifelerinden Şeyh Resul Savuçbulakî'yi, İran'ın Savuçbulak/Mahabat bölgesinde görevlendirmiştir.⁴⁶ Diğer bir halifesi olan Şeyh Osman Siracüddin ise Irak-İran sınırındaki Havraman bölgesinden başlayarak irşad faaliyetlerini İran'ın sınır şehirlerine kadar genişletmiştir.⁴⁷ Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinin İran'ın Senendec bölgesinde yoğunlaşan faaliyetleri, daha önce Kâdiriyye tarikatı şeyhlerinin açtıkları tekkelerle zayıflayan Şâziliyye tarikatına ikinci bir darbe vurmuştur. Bu dönemde bazı Şâziliyye mensupları Kâdiriyye tarikatına geçerken, diğer bazıları da Nakşibendî tarikatına intisap etmişlerdir.

44 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 237-238.

45 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 237.

46 Muhammed Es'ad Sâhib, *Buğyetü'l-vâcid fi mektûbâtı hadreti Mevlânâ Hâlid*, Dimaşk: Matbaatu't-Terakkî, 1334, s. 118.

47 Müderris, *Yâd-ı Merdân*, Hevler: Çaphâne-i Ârâs, 2011, II, 14-61; Tavakkulî, *Târih-i Tasavvuf*, s. 260-287.

C. Hâlidiyye (Kâkû Zekeriyya) Köyündeki Tekkede Postnişîn Olan Şâziliyye Şeyhleri

Abdüssamed Tûdâr, Şeyh Hâlid'in vefatından sonra Şâziliyye tarikatının İran'ın Sünnî bölgelerindeki neşrinin, yerine geçen oğlu ve daha sonra da torunlarıyla devam ettiğini belirtir. Bu durumda İran'da Şâziliyye tarikatını temsil edenler, birkaç kişi istisna edilecek olursa, genelde Şeyh Hâlid'in neslinden gelen mutasavvıflardan oluşmaktadır.

1. Şeyh Hâlid b. Hasan eş-Şâzili

Tam adı Hâlid b. Hasan b. Ebi'l-Hasan Ali eş-Şâzili'dir. Tûdâr, Şeyh Hâlid'in 644/1246 tarihinde dünyaya geldiğini belirtmekle⁴⁸ beraber nerede doğduğundan bahsetmemektedir. Babası Hasan eş-Şâzili'nin yanında ilk eğitimini alan Şeyh Hâlid, medrese tahsilinin yanında ailenin tasavvufî faaliyetlerinin içinde bulunarak büyümüştür. Medrese tahsilini ikmal ettikten sonra seyr ü sülûkünü tamamlayarak tarikat icâzeti almıştır. Babasının vefatından sonra kardeşleri Şeyh Abdullah ve Şeyh Tâhâ ile beraber Şâziliyye tarikatının neşri için Mısır, Suriye ve İran'ın günümüzde Senendec olarak adlandırılan bölgesinde irşada başlamak üzere yola çıkmıştır.⁴⁹

Şeyh Hâlid İran'ın Senendec şehrine bağlı Merivan nahiyesine geldiğinde orada kalmaya karar vermiştir. Şeyh Hâlid, Merivan'da ikâmet ettiği beş yıl boyunca bölgede yaşayan diğer ehlibeyt mensupları gibi halkın sevgi, saygı ve alakasına mazhar olmuştur. Bilahare şöhretini duyan bölgenin hâkimi Mîrza Muhammed el-Hemedanî, Şeyh Hâlid'e saygı göstermiş ve Hezarkûre köyünü satın alarak ona vakfetmiştir.

Hezarkûre köyünün adını Hâlidiyye olarak değiştiren Şeyh Hâlid, beş yıl kaldığı Merivan'dan ayrılarak İran'daki bu yeni ikametgâhına yerleşmiştir. Şeyh Hâlid'in Hâlidiyye köyüne yerleşmesi Şâziliyye tarikatının bölgede daha hızlı ve etkin yayılması açısından bir başlangıç olmuştur. Şeyh Hâlid, Senendec'e yerleşen Şâzili sâdâtı silsilesinin başında yer alırken,⁵⁰ onun

48 Abdüssamed Tûdâr'ın Şeyh Hâlid'in doğum tarihi olarak verdiği 644/1246 tarihi ilk dönem kaynaklarında verilen bilgilerle çelişmektedir. Zira 1246 tarihinde Tûdâr'ın Şeyh Hâlid'in büyük babası olduğunu ileri sürdüğü Şeyh Ebu'l-Hasan Ali eş-Şâzili, henüz Mısır'a gelmemiş ve dolayısıyla evlenmemişti. Eğer Tûdâr'ın verdiği bu bilgi doğru kabul edilirse bu durumda Şeyh Hâlid, babası Şeyh Hasan'dan önce dünyaya gelmiş olur ki bu da mümkün değildir.

49 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 50.

50 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 189.

Hâlidîyye köyündeki irşad faaliyetleri de Şâziliyye tarikatının İnan'da tanınıp yayılmasına yönelik ilk ciddi çalışmalardır.

Şeyh Hâlid'in vefatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Fakat kendisinden sonra oğlu Şeyh Süleyman'ın posta oturduğu bilinmektedir. Şeyh Hâlid'in kabri günümüzde Kâkû Zekerîyya adıyla bilinen Hâlidîyye köyünde bulunmaktadır.⁵¹

2. Şeyh Süleyman b. Hâlid eş-Şâzilî

İnan'ın Senendec bölgesindeki Şâzilî sâdâtı içinde yer alan ikinci şahsiyettir. Şeyh Hâlid'den sonra postnişîn olmuştur. Hâlidîyye köyünde doğan Şeyh Süleyman'ın doğum tarihi bilinmemektedir. İlk eğitimine Hâlidîyye köyünde babasının yanında başlayan Şeyh Süleyman, medrese eğitiminin ardından tasavvufî eğitimini yine babasından almıştır. Şeyh Süleyman'ın müttakî bir sûfî ve zâhid bir kişiliğe sahip olduğu, bu sebeple de "ez-Zahid" lakabıyla anıldığı belirtilir.⁵²

Hâlidîyye köyündeki ilmî ve tasavvufî faaliyetleri hakkında fazla bilgi bulunmayan Şeyh Süleyman Budak adında bir kişi tarafından şehit edilmiştir. Şeyh Süleyman'ın da vefat tarihi bilinmemektedir. Kabrî babasının Hâlidîyye köyündeki mezarının yakınında bulunmaktadır.⁵³

3. Şeyh Abdurrahman el-Ehdel eş-Şâzilî

Hâlidîyye köyünde doğan Abdurrahman el-Ehdel'in doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber 700/1300 tarihinde doğduğu tahmin edilmektedir. İlk eğitimini ve medrese tahsilini aynı köyde ailesinin medresesinde alan Şeyh Abdurrahman'ın, hem zâhirî ilimlerde hem de bâtinî ilimlerde kendisini iyi yetiştirmiş bir mutasavvıf olduğundan bahsedilir. Kerâmetleriyle bilinen Şeyh Abdurrahman'ın bölgede yaşayan Hıristiyan ve Yahudilerden çok sayıda ehl-i kitabın Müslüman olmasına vesile olduğu ifade edilir.⁵⁴ Senendec bölgesinde saygın bir yere sahip olan Şeyh Abdurrahman, Hâlidîyye köyünde vefat etmiştir.⁵⁵

51 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 52.

52 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 53.

53 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 223.

54 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 53-54.

55 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 55.

4. Şeyh Zekeriyya eş-Şâzilî

Şeyh Abdurrahman el-Ehdel'in oğludur. 726/1325 tarihinde Hâliidiyye köyünde doğdu. Babası Şeyh Abdurrahman Tatarlar tarafından şehid edildiğinde henüz 11 yaşında olan Şeyh Zekeriyya, medrese tahsiline kendi köyünde başlamıştır. Gençliğinde Mısır'a gidip Ezher'de eğitim görmüş bir süre sonra da Mekke-i Mükerrreme'ye giderek orada iki yıl kalmıştır. Mekke'den Medine-i Münevvere'ye giden Şeyh Zekeriyya, orada üç yıl ikamet ettikten sonra Buhara'ya gidip o dönemdeki Nakşibendî şeyhinin yanında seyr ü sülûkünü tamamlamış ve halifeleri arasına girmiştir. Daha sonra Bağdat'a gelen Şeyh Zekeriyya, tarikat icâzetlerine Kâdirîliği de eklemiştir. Bağdat'tan da Belh şehrine doğru yola çıkmıştır.⁵⁶

Belh şehrinde hükümdarın hastalığa düçar olan kızını iyileştirdiği, bu sebeple hükümdarın kızını Şeyh Zekeriyya ile evlendirdiğinden bahsedilir.⁵⁷ Belh'den Kürdistan'a⁵⁸ dönerken yolda Kirman vilayetinin tanınmış şeyhlerinden Şah Nimetullah-ı Velî ile görüşen Şeyh Zekeriyya'nın Kirmanda iken bir çocukları olur. Şah Nimetullah-ı Velî bu çocuğa kendi adını koyarak bir de ona hayır duâda bulunur.⁵⁹ Bu nedenle Şeyh Nimetullah eş-Şâzilî çoğu zaman "Kirmanî" nisbesiyle adlandırılmıştır. Şeyh Zekeriyya bir süre sonra Kirman'dan ayrıлып atalarının yaşadığı Halidiyye köyüne gelir. Orada ilim ve irşadla meşgul iken kendisinden sadır olan bazı kerametleri dolayısıyla Halidiyye köyü onun adına nispetle Kâkû Zekeriyya köyü olarak anılmaya başlar.⁶⁰

Şeyh Zekeriyya'nın şu on iki erkek çocuğundan bahsedilir: Şeyh Nimetullah el-Velî el-Kirmanî, Baba Ali eş-Şâzilî, Şeyh Hasan eş-Şâzilî, Şeyh Muhammed Şerîf, Pîr Yûnus eş-Şâzilî, Emîr Tahir Kelan, Baba Şeyh eş-Şâzilî, el-Emîr Mütevekkil (Pîr Tevekkül Gârân adıyla meşhur olan), Şeyh Attâr (Baba Zünnûn adıyla meşhurdur), Şeyh Yûsuf, Şeyh Muhammed Emîn, Pîr Muhammed.⁶¹

810/1407 yılında vefat eden Şeyh Zekeriyya çok sayıda halife yetiş-

56 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I, 119; Müderris, *Ulemâunâ*, s. 213; ed-Dûskî, *İkdu'l-cumân*, II, 32-33.

57 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 213.

58 İran'ın Senendec bölgesi kastediliyor.

59 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I, 119.

60 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 214.

61 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I, 119; Müderris, *Ulemâunâ*, s. 214.

tirmiştir.⁶² Bunlardan en çok tanınanları şunlardır: Şeyh Abdülhalık eş-Şehrezûrî, Şeyh Abdülğaffar el-Merdohî el-Avrâmî, Şeyh Abdal Samedi, Molla Mahmud el-Merâğî, Pîr İbrahim, Molla Yakûb Can.⁶³

5. Şeyh Nimetullah el-Velî el-Kirmânî

Şeyh Zekeriyya eş-Şâzili'nin oğludur. Kirman'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Kirman'da doğduğu için Şeyh Nimetullah Kirmanî olarak da tanınmaktadır.⁶⁴

İlk eğitimini babasından aldıktan sonra Kâkû Zekeriyya köyündeki medresede eğitimine devam etmiştir. On sekiz yaşında medrese eğitimini tamamlayan Şeyh Zekeriyya, tasavvufî eğitimini de babasından almış ve kırk yaşına kadar halvet ve riyâzetlerle seyr ü sülûkünü tamamlamıştır.⁶⁵ Şâziliyye icâzetini babasından alan Şeyh Nimetullah, babasının vefatından sonra Kâkû Zekeriyya köyündeki tadrîsat ve irşad işlerini diğer kardeşlerine terk ederek köyden ayrılmıştır.

Senendec bölgesinden ayrılan Şeyh Nimetullah Bağdat'a gitmiş ve orada Şeyh Abdülkâdir Geylanî'nin neslinden olan Seyyid Şerefüddin'in kızıyla evlenmiştir. Bu evlilikten oğlu Muhammed Sâdık dünyaya gelmiştir. Bir süre sonra sırasıyla Şam, Hicaz, Mısır, Yemen ve Hindistan bölgelerine seyahatlerde bulunmuştur. Hindistan'dan İran topraklarına girmiş ve doğum yeri olan Kirman'da ikamet etmeye başlamıştır. Şeyh Nimetullah hayatının sonuna kadar Kirman bölgesinde ilim ve irşadla uğraşmıştır.⁶⁶ Şeyh Nimetullah'ın Şâzili tarikatını Kuzevbatı İnan'da Sünnî halkın yaşadığı şehirlerden sonra Şia ağırlıklı bir bölgede yayan ilk kişi olduğunu düşünürüz. Şafiî mezhebine göre düzenlenmiş itikadî ve fikhî konuların yer aldığı *Kifâyetu'l-İslâm* adlı manzum Farsça eseri yaşadığı bölgede meşhurdur.⁶⁷ Senendec bölgesinin tanınmış Şâzili şeyhlerinden Tahtî nispetli Zekeriyya el-Muhacir onun talebesi ve halifesidir.⁶⁸

62 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I, 119. Müderris vefat tarihini 775/1374 olarak vermektedir.

Bk. Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, Tahran: Ânâ Yayınevi, 1389, s. 73.

63 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 213-214.

64 Şâziliyye şeyhi olan Şeyh Nimetullah Velî Kirmanî, İnan'da Şîî düşüncesini yayan mutasavvıflardan Şah Nimetullah Velî (ö. 834/1431) ile karıştırılmamalıdır.

65 Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 74.

66 ed-Dûskî, *İkdu'l-cumân*, II, 84.

67 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I, 122.

68 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 216.

Şeyh Nimetullah vefatından önce oğullarından Şeyh Abdurraûf'u Bağdat'a, Şeyh Muhammed Sâdık'ı Kâkû Zekeriyya köyüne göndermiş ve Şeyh Abdulhafız'ı Kirman'da yerine bırakmıştır. Onun vefatından sonra Kirman'da kalan oğlu Şeyh Abdulhafız Şiraz şehrine giderek hayatının sonuna kadar orada irşadla uğraşmıştır.⁶⁹ Şeyh Nimetullah 827/1423 tarihinde Kirman'da vefat etmiştir.⁷⁰

6. Muhammed Sâdık eş-Şâzilî

Muhammed Sâdık'ın Bağdat'ta dünyaya geldiğini tahmin ediyoruz. Babasının yanında ilk eğitimini aldıktan sonra medrese tahsiline başlayan Şeyh Muhammed Sâdık, tasavvufî eğitimini de babasından almıştır. Kirman'da babasının yanında irşad faaliyetlerine yardımcı olan Şeyh Muhammed yine babasının emriyle atalarının yurdu olan Senendec'in Kâkû Zekeriyya köyüne gitmiş ve Şâziliyye şeyhi olarak posta oturmuştur.⁷¹

Sahip olduğu ilmî birikimi ve hizmetleriyle toplumda saygın bir yer edinen Şeyh Muhammed Sâdık, "Fâzıl" lakabıyla anılmıştır. Abdullah ve İsmail adlarında iki oğlu olmuştur. Bunlardan Abdullah fazla konuşmadığı için "Sâmit" lakabıyla anılırken, diğer oğlu İsmail ise Esferengîn köyünde irşad faaliyetlerini yürütmüş ve aynı köyde vefat etmiştir.⁷²

Telif ettiği *Kâmûsu'l-Ensâb Der Beyân-ı Neseb-i Hânedanhâ-i Sâdât-ı Kurdistan* adlı bir eseriyle de tanınan Şeyh Muhammed Sâdık Kâkû Zekeriyya köyünde vefat etmiştir.⁷³

7. Şeyh Ahmed eş-Şâzilî

Şeyh Ahmed yukarıda bahsi geçen Muhammed Sâdık'ın torunudur. Babası "Sâmit" lakabıyla tanınan Şeyh Abdullah'tır. Kâkû Zekeriyya köyünde doğan Şeyh Ahmed ilk eğitimini ailesinin yanında kendilerine ait medresede aldı. Sonra ilim tahsili için farklı medreseleri dolaştı. Aynı köyde tadrîsat ve irşadla meşgul oldu. Eşi Rahime ile beraber hacca gitti. Hac vazifesini ifa ettikten sonra deniz yoluyla dönüp İran'a gittiler. Orada bir müddet Câm şehrinde ikamet ettiler. Eşi orada bir çocuk dünyaya getirdi. Adını Abdur-

69 Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 74.

70 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I,122.

71 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 609.

72 Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 75.

73 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I, 129.

rahman koydular. Şeyh Ahmed Câm şehrinde Şeyhülislam unvanıyla beş yıl görev yaptıktan sonra uzlete çekildi.⁷⁴ Oğlu Abdurrahman büyüyünce onu da yanına alıp Hacca gitti. Hac görevi bitince Medine-i Münevvere'ye gelerek bir müddet ikamet etti ve orada vefat etti.⁷⁵

8. Şeyh Abdurrahman eş-Şâzili

Asıl adı Abdurrahman b. Ahmed el-Câmî b. Abdillâh b. Muhammed Sadık b. Nimetullah b. Zekeriya eş-Şâzili'dir. Lakabı Rûknüddin olan Şeyh Abdurrahman ilk eğitimini babasından aldı. Cam şehrinde saygın bir yere sahip olan babası Şeyh Ahmed ile beraber hacca gitti. Orada birkaç yıl ilim tahsiliyle uğraştı ve ilim icâzetini aldı. Babası Şeyh Ahmed'in Medine-i Münevvere'de vefat etmesi üzerine Senendec'e geri döndü ve Kâkû Zekeriyya köyünde ilim ve irşadla meşgul oldu.⁷⁶

Nureddin Abdurrahman b. Ahmed el-Câmî (ö. 898/1492) ile olan isim benzerliği sebebiyle Abdurrahman b. Ahmed eş-Şâzili de el-Câmî nisbesiyle anılmıştır.⁷⁷ Eser telifiyle de uğraşan Şeyh Abdurrahman 897/1491 tarihinde Kâkû Zekeriyya köyünde vefat etmiştir.⁷⁸ Şeyh Abdurrahman'ın beş oğlundan bahsedilir. Bunlar Baba Şeyh diye tanınan Şeyh Ahmed, Şeyh Rahmetullah, Şeyh Yâsîn, Şeyh Yûsuf ve Şeyh Şemseddin'dir.⁷⁹

9. Şeyh Yûsuf eş-Şâzili

Şeyh Yûsuf babasının vefatından sonra onun yerine posta oturmuştur. Kâkû Zekeriyya köyünde doğduğu bilinmekle beraber doğum tarihi belli değildir. Şâziliyye şeyhleri içerisinde bilgisi, ileri görüşlülüğü ve cesareti ile tanınan bir mutasavvıftır. Bir dönem iki bin silahlı kişiyle beraber Senendec bölgesini kuşatan Ruslara karşı savaştığı ve Rus askerlerini püskürttüğünden bahsedilir. Şeyh Yûsuf yaşadığı toplumun yöneticilerine ve halka hikmetli sözlerle nasihat etmiştir.⁸⁰ Şeyh Yûsuf geride Şeyh Reşîd ve Şeyh Mahmûd adında iki çocuk bırakarak aynı köyde vefat etmiştir.⁸¹

74 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 54.

75 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 55.

76 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 265.

77 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 265.

78 Rûhânî, *Târih-i Meşâhîr-i Kurd*, I, 137.

79 Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 76.

80 Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 76.

81 Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 76-77.

10. Şeyh Mahmûd eş-Şâzîlî

Şeyh Yûsuf'un oğludur. Çok kuvvetli ve cesur oluşundan dolayı Şuca'uddîn lakabıyla anılmıştır. Medrese eğitimi ve tasavvufi terbiyeyi babasının yanında alan Şeyh Mahmûd sonradan Nakşibendî tarikatından da icazet almıştır.⁸²

Abdulkerim Müderris onun Nakşibendî tarikatı üzere tasavvufî eğitim yaptırdığından bahsetmektedir. Şeyh Mahmûd vefat ettiğinde geride Şeyh Muhammed, Şeyh Haydar, Şeyh Lütfullah, Şeyh Ahmed ve Şeyh Mûsa adlarında beş çocuk bırakmıştır. Bunlardan Şeyh Mûsa yerine Şeyh Rızâ adındaki oğlunu postnişin olarak bırakmıştır.⁸³

11. Şeyh Rızâ eş-Şâzîlî

Tam adı Rızâ b. Mûsa b. Mahmûd b. Yûsuf b. Abdirrahman b. Ahmed b. Abdillah b. Muhammed Sâdık b. Nimetullah el-Velî b. Zekeriyya b. Abdirrahman el-Ehdel b. Süleyman b. Hâlid b. Hasan b. Ebi'l-Hasan eş-Şâzîlî'dir. Lakabı Muînüddin olan Şeyh Rızâ'dan büyük bir âlim ve zâhid bir mürşid olarak bahsedilir.⁸⁴

Memleketinde ilk eğitimini tamamladıktan ve medreselerde iyi bir ilim tahsilinin ardından dönemin tanınmış İslam âlimlerinden İbn Hacer el-Heytemî'den (ö. 974/1566) ders almak için Mekke-i Mükerrreme'ye gitti. İbn Hacer'in yanında bir müddet okuduktan sonra ondan ilim icazeti alarak memleketine döndü.

İcazetinden bir bölüm:

"(...) Yüce Rabbinin affını uman Ahmed b. Hacer der ki: Hz. Hasan ve Hüseyin neslinden gelen sadatın en değerlisi Rıza el-Kürdî el-Kâkû Zekeryâî Mescid-i Haram'a gelerek bir müddet yanımızda çok sayıda kitaptan ders gördü. Allah'ın yardımıyla tahsilini tamamladı. Tadrîsat makamına oturup ders verebilecek duruma geldi. İşte bu sebeple ona ders vermesi hususunda icâzet verdim."⁸⁵

Şeyh Rızâ ömrünün sonuna kadar Kâkû Zekeriyya köyünde ilim tedrisiyle uğraşmıştır.⁸⁶ Baba Merdoh Rûhânî onun hicri X. asrın sonlarında vefat ettiğini belirtir.⁸⁷ Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Şâziliyye, Rifâiyye, Küb-

82 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 73.

83 Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 77.

84 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 74.

85 Tûdâr, *Nûru'l-envâr*, s. 74-75; Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 78.

86 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 204.

87 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I, 162.

reviyye, Halvetiyye, Sühreverdiyye, Mevleviyye ve Çiştîyye tarikatlarının âdâbını anlatan *Mesleku'l-mesâlik* adlı Farsça bir eser telif etmiştir.⁸⁸

12. Şeyh Raziyyüddin eş-Şâzîlî

Şeyh Rızâ'nın oğludur. Hem medrese eğitimini hem de seyr ü sülûkünü babasının yanında tamamlamıştır. Babasının vefatından sonra yerine posta oturmuştur. Kırk beş yaşlarında iken günün tüm vaktini namazlar ve ardından ilim, irşad, ders ve sohbetlere ayırmıştır.⁸⁹ Vefatına kadar bu minvalde devam etmiştir. Şeyh Raziyyüddin'in vefatından sonra yerine oğlu Şeyh Şihâbüddin geçmiş ve Kâkû Zekerîyya köyündeki tekkede postnişin olmuştur.⁹⁰

13. Şeyh Şihâbüddin eş-Şâzîlî

Şeyh Şihâbüddin 1003/1594 tarihinde Kâkû Zekerîyya köyünde doğdu.⁹¹ İlk eğitimini babasından aldı. Ailedeki ilim tahsili on yedi yaşına kadar devam etti. Babasının yanında tasavvufî eğitimini tamamladı. 22 yaşında iken ailenin mensup olduğu Şâziliyye tarikatının yanında babasından Nakşbendiyye tarikatı icazeti de aldı. İlim ve irşad faaliyetlerine başladı.⁹² Müderris onun Nakşbendiyye tarikatı usulünce tasavvufî eğitim yaptırdığından bahseder.⁹³ Dört asırdan fazla bir süredir Kâkû Zekerîyya köyünde Şâziliyye tarikatını neşreden bir aileye mensup olan Şeyh Şihâbüddin'in neden Nakşbendiyye tarikatına göre tasavvufî eğitim yaptırdığı hususunda bilgi bulunmamaktadır.

Bir dönem hacca giden Şeyh Şihâbüddin, uzunca bir süre orada kalmıştır. Daha sonra mürîdi Seyyid Abdüssamed b. Salih et-Tüdâr ile beraber memleketine geri dönmüştür. Şeyh Şihâbüddin yaşadığı bölgede Kızılbaş Safevîler'den çok eziyetler gördüğü halde memleketini terk etmemiş, ilim ve irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Duası kabul edilen bir zat olduğu belirtilen Şeyh Şihâbüddin'in Safevî ordusunun Kâkû Zekerîyya köyünü yıkıp

88 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I, 162; Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 78; ed-Dûskî, *İkdu'l-cumân*, II, 106-107.

89 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 204.

90 Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 78-79.

91 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I, 204. Müderris onun 1020/1611 de doğduğunu söyler. Bk. Müderris, *Ulemâunâ*, s. 236.

92 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 236.

93 Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 79.

yağmaladıkları sırada onlara beddua ettiği ve çok sayıda askerin hastalıklardan öldükleri rivâyet edilir.⁹⁴

Muhammed Ali Karadağî *Keşkülê Kelepûrê Edebê Kurdî* adlı eserinde Şeyh Şihabüddin'in İran'ın Erdelan bölgesinden ilim tahsil için Süleymaniye şehrine geldiğini ve o dönem Baban Kürt Beyliğinin başında bulunan Ahmed Paşa ile aralarında bir dostluğun oluştuğundan bahseder. Karadağî, Şeyh Şihabüddin'e ait yüze yakın Kürtçe şiirinin bulunduğunu belirtir.⁹⁵ Şiirlerinden bir beyit şöyledir:

ئه ی عه زیم سه د سولیمان عاشقی کارت ئه بی
سه د وه کو یوسف ئه سیری به یع و بازارت ئه بی

*Ey Azizim! Yüz tane Süleyman gibisi senin işine âşıktır
Yûsuf gibi yüz kişi de senin alış verişine âşıktır*

Şiirlerinde “Şihâb veya Hâcî” mahlaslarını kullanan Şeyh Şihabüddin'in bazı şiirleri neşredilmiştir.⁹⁶

Çok sayıda âlim ve fazıl zatın kendisinden tasavvufî eğitim aldıkları söylenir. Bunların içinde şu kişiler öne çıkmaktadır:⁹⁷

Molla Abdurrahman el-Bânî, Seyyid İbrahim, Şeyh Muhammed Şirzâd, Seyyid Abdullah el-Avrâmî, Seyyid Fethullah el-Mavsilî, Şeyh Kerîm el-Berzencî, Seyyid Abdüssamed et-Tûdârî, Seyyid Mustafa en-Nehrî, Şeyh Abdurrahman el-Merdohî, Şeyh Resûl el-Karadağî, Seyyid Şemâme el-Baynecûî, Şeyh Muhammed el-Ebârîkî, Şeyh İbrahim Horhoreî el-Bestî, Halife Rüstem el-Hevtaşî, Şeyh Mustafa Merdohî et-Tahti, Seyyid Muhammed Mevlân, Seyyid Bayezid es-Savuçbulağî, Seyyid Ahmed b. Molla Mûsa et-Tevekkulî, Seyyid Molla Hamza ed-Dûnîzî, Şeyh Hasan Ebu'l-Me'âlî el-Mavsilî, Şeyh Ebû Yûsuf Ata el-Mısrî, Şeyh Muhammed Zahid ez-Zuhâvî, Şeyh Muhammed ed-Dîvânî, Seyyid Heybetullah et-Tâlîşî, Şeyh Abdülmecid ed-Dağıştanî, Şeyh Mûsa el-Geylanî, Seyyid Mevlânâ Recebüddin et-Tavekûzî,⁹⁸ Şeyh İmam el-Meleî, Şeyh Muhammed el-Hânekâhî, Şeyh Muhammed el-Cuvanrûdî, Şeyh Mahmud el-Hânekînî, Şeyh Abdurrahim

94 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 237.

95 Muhammed Ali Karadağî, *Keşkülê Kelepûrê Edebê Kurdî*, Bağdat: Çaphâne-i Havâdis, 1980, I, 145-147.

96 ed-Dûskî, *İkdu'l-cumân*, II, 176.

97 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 237-238; Müderris, *Binemâleyê Zanyârân*, s. 81.

98 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 237.

Hafız ed-Diyarбекri, Şeyh Sind es-Senûsî, Şeyh Abdullah el-Kumat, Seyyid Ahmed Zîni el-Mekkî, Seyyid Abdullah el-Celîl el-Medenî, Seyyid Selah el-Hemâtî.

Bunların önemli bir kısmı şeyhin yanında hem medrese eğitimi görmüş hem de seyr ü sülûkünü tamamlayıp halifesi olmuşlardır.⁹⁹ Şeyh Şihabüddin 1072/1661 tarihinde Kâkû Zekerîyya köyünde vefat etmiştir.¹⁰⁰

14. Şeyh Abdüsselam el-Bîsârânî

Şeyh Zekerîyya eş-Şâzîlî'nin oğlu Seyyid Baba Şeyh el-Bîsârânî'nin neslinden gelmektedir. 1295/1878 tarihinde dünyaya gelmiştir. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker yapan ve sürekli tadrîsatla uğraşan bir mutasavvıf olduğu ifade edilir.¹⁰¹ Nakşbendiyye-Hâlidîyye şeyhlerinden Muhammed Bahaüddin'in oğlu Şeyh Ali Hüsameddin'e intisap eden Şeyh Abdüsselam, 1355/1936'da vefat etti.¹⁰²

D. Senendec Bölgesinde Faaliyetleri Görülen Diğer Şâziliyye Şeyhleri

1. Şeyh Zekerîyya el-Muhâcir

Memleketinden ayrılıp Kürdistan'a¹⁰³ hicret ettiğinden kendisine Muhâcir lakabı verilmiştir. Hicri 800'lü yıllarda Senendec'e bağlı Horhore nahiyesinin Best köyüne yerleşmiştir. Kirman şehrinde Şeyh Nimetullah Velî'nin irşad faaliyetlerini duyunca oraya gidip Şeyh Nimetullah'a intisap etmiş ve yanında tasavvufî eğitimini tamamlamıştır. Şeyhinden hilafet alan Zekerîyya el-Muhâcir Best köyüne dönerek irşad faaliyetlerini yürütmüştür. Şeyh Nimetullah, bölgenin yöneticisiyle aralarındaki iyi münâsebet dolayısıyla Best köyünün Şeyh Zekerîyya'nın kendisi ve talebelerinin masraflarını karşılamak üzere verilmesini talep etmiş ve bu talebi kabul edilmiştir.¹⁰⁴ Şeyh Zekerîyya el-Muhâcir'in vefat tarihini tespit edemedik.

2. Şeyh Mustafa et-Tahtî

Mustafa b. Şemsüddin b. Abdilğaffar b. Molla Gûşâyîş b. Muhammed el-

99 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 238.

100 Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I, 204.

101 Müderris, *Ulemâunâ*, s+. 291.

102 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 291.

103 Burada bahsedilen Kürdistan, İran sınırları içerisinde günümüzde Mahabat şehri ve çevresini kapsayan bölgedir.

104 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 216.

Merdohi. 951/1544'te dünyaya geldi. Kur'an'ı hatmettikten sonra ilim tahsiline başladı. İlimde belli bir seviyeyi yakaladıktan sonra Mekke'ye gidip orada tadrîsatla uğraşan Ahmed b Hacer el-Heytemî'nin yanında bir müddet okudu ve ilim icazeti alarak memleketine döndü. Erdelan Emîrliğinin etkin olduğu bölgelerden Senendec'e bağlı Tahte köyünde tadrîsatla uğraşmaya başladı. Bir müddet sonra tasavvufa yöneldi ve Kâkû Zekeriya köyündeki Şâziliyye şeyhlerinden Şihâbüddin eş-Şâzili'ye intisap etti. Yanında tasavvufî eğitimini tamamladıktan sonra halifesi olarak Tah-te köyünde hem ilim hem de irşad faaliyetlerini sürdürdü.¹⁰⁵

Müderriş, onun Kürtçe kaleme aldığı kasidelerinin yazma nüshasının kendi yanında olduğundan ve henüz matbu hale getirilmediğinden bahse-der.¹⁰⁶ Şeyh Mustafa 1047/1637 de Tahte köyünde vefat etmiştir. Geride iki çocuk bırakmıştır. Biri Allâme Şeyh Ahmed et-Tahtî, diğeri ise Kirma-şan ile Senendec arasında yer alan Gaverû nahiyesindeki Kaşter şeyhleri-nin atası olan Şeyh Ebû Bekir'dir.¹⁰⁷

3. Şeyh İbrahim el-Bestî

Asıl adı İbrahim b. Mikâil el-Bestî'dir. İbrahim el-Bestî, Şeyh Zekeriya el-Haseney eş-Şâzili'nin oğlu Şeyh Nimetullah el-Velî'nin halifesi olan Şeyh Zekeriya el-Muhâcir'in neslindedir. Best köyünde ikamet etmiştir. Yaşadığı dönemdeki zâhidlerin büyüklerinden fazıl bir âlim ve örnek salih bir insan olduğundan bahsedilir. 1080/1670'li yıllarda Şeyh Şihâbüddin el-Haseney eş-Şâzili'nin yanında okumuştur.¹⁰⁸ Medrese eğitimi bittikten sonra tadrîsat ve irşad faaliyetleriyle uğraşarak müslümanlara hizmette bulunmuştur.¹⁰⁹

4. Şeyh Hasan Mevlânâbâdi

Asıl adı Hasan b. İbrahim b. Mikâil'dir. Zekeriya el-Muhâcir'in neslinden gelen Şeyh Hasan, 1040/1630'da doğmuştur. İlk eğitimini âlim ve mürşid

105 Müderriş, 'Ulemâunâ, s. 565.

106 Müderriş, 'Ulemâunâ, s. 566.

107 Müderriş, 'Ulemâunâ, s. 566.

108 Müderriş'in Şeyh İbrahim el-Bestî'nin hicri 1080'li yıllarda Şeyh Şihâbüddin'in yanında okuduğu şeklinde verdiği bilgi hatalıdır. Zira Şeyh Şihâbüddin 1072/1661'de vefat etmiştir. Bu durumda, Şeyh İbrahim 1072/1661'den önceki yıllarda Şeyh Şihâbüddin'den ders almış olmalıdır.

109 Müderriş, 'Ulemâunâ, s. 14.

bir şahsiyet olan babasından aldıktan sonra, çok sayıda medreseyi dolaşarak tahsiline devam etmiş ve nihâyet Mısır'da medrese tahsilini ikmal etmiştir. Mısır dönüşü Irak'a uğrayan Şeyh Hasan, dönemin tanınmış Kadiriyye tarikatı şeyhlerinden Muhammed en-Nüdehî el-Berzencî'yi ziyaret ederek bir müddet onun yanında okumuş ve ona intisap etmiştir. Tasavvufî eğitimini tamamlayınca Şeyh Muhammed el-Berzencî ona hilafet vermiştir. Şeyh Hasan memleketine döndükten sonra Mevlânâbâd köyüne yerleşmiş, orada ilim ve irşad ile uğraşmaya başlamıştır. Etrafında onu dinleyen ve tasavvufî eğitim almaya başlayan çok sayıda talebe toplanmıştır.¹¹⁰

İlim ve irşadla meşguliyeti sırasında dünyada ender rastlanacak güzellikle bir hat ile Kur'an-ı Kerim'i baştan sona istinsah ederek yazmıştır. Onun Şeyh Muhammed el-Berzencî'den sonra oğlu Şeyh İsmail el-Vulyânî'den de tarikat icazeti aldığı söylenir. Muhtemelen bu olay Şeyh Muhammed'in vefatından sonra gerçekleşmiştir. Şeyh Hasan 1135/1722 senesinde vefat etmiştir.¹¹¹

Ayrıca yukarıda verilen bilgilere ilave olarak, Nakşbendiyye-Hâlidiyye kolunun Hevraman bölgesindeki en güçlü ismi Şeyh Osman Siracüddin et-Tavilî'nin ailesinin, İnan'ın Kirman Eyaletinde vefat eden Şeyh Nîmetullah eş-Şâzili'nin neslinden geldiği ifade edilir.¹¹² Fakat bu ailenin Şâziliyye tarikatıyla ilgisi ve tasavvufî faaliyetleri hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır. Bu hususta kesin olan, Tavilî ailesinden Şeyh Osman Siracüddin'in, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye intisap edip Nakşibendiliği Havraman'ın en etkin tarikatı haline getirdiğidir.¹¹³

Sonuç

Şâziliyye tarikatı, Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî henüz hayatta iken Kuzey Afrika'nın önemli bir kısmında tanınmış ve yayılma imkânı bulmuştur. Tarikatın Afrika kıtasının dışına çıkması ise kendisinden sonra postnişîn olan Ebu'l-Abbas el-Mursî ve halifeleri sayesinde gerçekleşmiştir. el-Mursî döneminde Tunus'tan Mısır'a kadar güçlü bir toplumsal destek bulan

110 Müderris, 'Ulemâunâ, s. 163.

111 Müderris, 'Ulemâunâ, s. 164.

112 Müderris, 'Ulemâunâ, s. 376.

113 Abbas Azzâvî, "Hulefâu Mevlânâ Hâlid", *Mecelletü'l-mecma'î'l-ilmîyyî'l-Kürdî*, 2 (2), Bağdat 1974, s. 199; Müderris, *Yâd-ı Merdân*, II, 27-28.

Şâzilîlik, Mısır'dan sonra Hicaz ve Suriye'ye ulaşmıştır. Tarîkatın İran'a girişi ve orada yayılması ise Şeyh Hâlid b. Hasan'la başlamıştır.

Şâziliyye tarîkatı ve kolları hakkında yazılan eserlerde Şeyh Hâlid ve Şâziliyye tarîkatının İran'ın Senendec bölgesinde yayılmasından bahsedilmemesi dikkat çekicidir. Yaklaşık beş asır Senendec bölgesinde tarîkatı temsil eden Şâziliyye şeyhlerinden bahseden Abdüssamed Tûdâr'ın *Nûru'l-Envâr Der Silsile-i Âl-i Athâr* adlı eseri ise bu konuda günümüze ulaşabilen tek kaynak konumundadır.

Mısır ve Suriye'nin dışında Kuzeybatı İran'da yaşayan Sünnî Kürtler arasında da yayılan Şâziliyye tarîkatı, XVIII. asrın sonlarına kadar varlığını sürdürebilmiştir. XVIII. asırda Irak ve İran sınırının her iki tarafında yaygınlaşan Kâdiriyye tekkeleri, Şâziliyye tarîkatının faaliyet alanını daraltırken, XIX. asırda aynı bölgede faaliyetleri yoğunlaşan Nakşendiyye tarîkatı mensuplarının açtıkları tekkeler, Şâziliyye tarîkatını zayıflatmış ve Şâziliyye mensuplarının adı geçen iki tarîkat içinde erimeleriyle sonuçlanmıştır.

Kaynakça

- Algar, Hamid, "İran, Kültür ve Medeniyet", *DİA*, İstanbul 2000.
- Azamat, Nihat, "Ali b. Meymun Mağribî", *DİA*, İstanbul 1989.
- ed-Dimaşkî, Takiyüddin İbn Kâdi Şehbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiyye*, Deken 1979.
- Azzâvi, Abbas, "Hulefâu Mevlânâ Hâlid", *Mecelletü'l-mecma'îl-İlmiyyi'l-Kürdi*, 2 (2), Bağdat 1974.
- Câmî, Abdurrahman, *Nefehâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, trc. ve şerh Lamiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul: Marifet Yay., 1993.
- Ebu Manneh, Butros, "Sultan Abdülhamit II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdi", trc. İrfan Gündüz, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 7-10, 1995.
- Evrâdu't-tarîkatî'ş-Şâziliyye*, Dimaşk: Mektebetu Dâri'l-Beyrûtî, 2002.
- Gölpınarlı, Abdülbâkıy, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîlik*, İstanbul: Der Yay., 2007.
- Gündüz, Tufan, "Safevîler", *DİA*, İstanbul 2008.
- Gümüshânevi, Ahmed Ziyâüddin, *Levâmi'u'l-'ukûl*, İstanbul: Mektebetü's-senâyi', 1292.
- Güven, Mustafa Salim, *Ebu'l-Hasan Şâzili ve Şâziliyye*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.
- Ğarib, Me'mûn, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzili*, Kahire: Dâru Ğarib, [ts.].
- Hodgson, Marshall G.S., *İslam'ın Serüveni*, II, trc. İzzet Akyol, İstanbul: İz Yay., 1995.
- İbn Battûta, Ebu Abdullah Muhammed, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, trc. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2010.
- İbnü's-Sabbâğ, Ali, *Dürretü'l-esrâr ve tuhfetü'l-eberrâr*, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye Li't-Turâs, 2001.

- İskenderî, İbn Atâullah, *Letâifu'l-minen*, tah. Abdülhalim Mahmud, Kahire: Dâru'l-Maârif, 2006.
- Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa: Sır Yay., 2008.
- _____, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa: B. B. Ş. B. Yay., 2012.
- _____, "Şâzeliyye Literatürü Üzerine Bir Deneme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 4, 1992.
- Karadâği, Muhammed Ali, *Keşkülê Kelepûrê Edebê Kurdî*, Bağdat: Çaphâne-i el-Havâdis, 1980.
- Kâsım, Abdülhakim Abdülğani, *el-Mezâhibu's-sûfiyye ve medârisuhâ*, Kahire: Mektebetu Medbûlî, 1999.
- Keyânî, Muhsin, *Târih-i Hânekâh Der İnan*, Tahran: İntişârât-ı Tuhûrî, 1369.
- Lewisohn, Leonard, *Miras-ı Tasavvuf*, trc. Mevdüddin Keyvânî, I-II, Tahran: Neşr-i Merkez, 1384.
- Madelung, Wilferd, "Zeydilik ve Tasavvuf", trc. Salih Çift, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 9, 2000.
- Mahmud, Abdülhalim, *Kadiyyatu't-tasavvuf el-Medresetü's-Şâziliyye*, Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, [ts.].
- el-Medenî, Muhammed Zafîr, *Şâzeliyye Tarikatının Esasları*, trc. Muhammed Önder, İstanbul: Bedir Yay., 2006.
- _____, *el-Envârü'l-kudsîyye fî tenzîhi turuki'l-kavmi'l-aliyye*, İstanbul: Matbaatu Mektebi's-senâyî'l-behiyye, 1304.
- el-Mehdî, Cevdet Muhammed Ebu'l-Yezid, *Bihâru velâyeti'l-Muhammedîyye fî menâkibi a'lâmu's-sûfiyye*, Kahire: Dâru Ğarîb, 1998.
- Muvahhid, Samed, *Seyrî Der Tasavvuf-i Azerbatcan*, Tahran: İntişârât-ı Tuhûrî, 1390.
- Müderriş, Abdülkerim, *Ulemâunâ fî hidmeti'l-ilmi ve'd-dîn*, Bağdat: Dâru'l-Hürriyye, 1983.
- _____, *Yâd-ı Merdân*, Hevler: Çaphâne-i Ârâs, 2011.
- _____, *Bînemâleyi Zanyaran*, Tahran: Ânâ Yayinevi, 1389.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, "Molla Sadrâ: Öğretileri", *İslam Felsefesi Tarihi*, ed. Seyyid Hüseyin Nasr-Oliver Leaman, trc. Şamil Öcal-Hasan Tunçay Başoğlu, İstanbul: Açılım Kitap, 2007.
- en-Neccâr, Âmir, *et-Turuku's-sûfiyye fî Mısır*, Dâru'l-Ma'rife, Beşinci baskı, [ts.]
- Özdamar, Mustafa, *Dersâdet Dergâhları*, İstanbul: Kırkkandil Yay., 2007.
- Özel, Ahmet Murat, "Şâzeliyye", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010.
- Özel, Ahmet, "İbn Dakîku'l-İd", *DİA*, XIX, Ankara 1999.
- Rûhânî, Baba Merdoh, *Târih-i Meşâhir-i Kurd*, Tahran: İntişârât-ı Surûş, 1382.
- Sâhib, Muhammed Es'ad, *Buğyetü'l-vâcid fî mektûbâtı hadreti Mevlânâ Hâlid*, Dimaşk: Matbaatu't-terakkî, 1334.
- es-Selefi, ed-Duskî, Abdülmecid, Tahsin İbrahim, *İkdu'l-Cumân fî terâcimi'l-'ulemâi ve'l-udebâi'l-Kurd ve'l-mensûbine ilâ Muduni ve Kurâ'l-Kurdistan*, I-III, B.A.E: Dâru'l-Asâle ve't-Turâs, 2008.
- es-Sübki, Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi, *Tabakâtü's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*, tahk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî-Abdulfettah Muhammed el-Huluv, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyya, 1918.

Şeta, İbrahim ed-Dusûkî, *et-Tasavvuf inde'l-Furs*, Mısır: Dâru'l-Maarif, [ts.].

Tavakkulî, Muhammed Rauf, *Târîh-i Tasavvuf der Kurdistan*, Tahran: İntişârât-ı Tavakkulî, 1381.

Tûdâr, Abdüssamed, *Nûru'l-Envâr Der Silsile-i Âl-i Athâr*, Tahran: İntişârâtu Hüseyinî Neseb, 1369.

Uludağ, Süleyman, “Şîilikte Tasavvuf”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu (Özet)*, İstanbul: İlmî Neşriyat, 1994.

Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2011.

Yesribî, Seyyid Yahya, *İrfan Felsefesi*, İstanbul: İnsan Yay., 2010.

Zerrinkûb, Abdülhuseyn, *Custucû Der Tesevvuf-i İrân*, Tahran: Muessesetu İntişârâti Emir Kebîr, 1367.